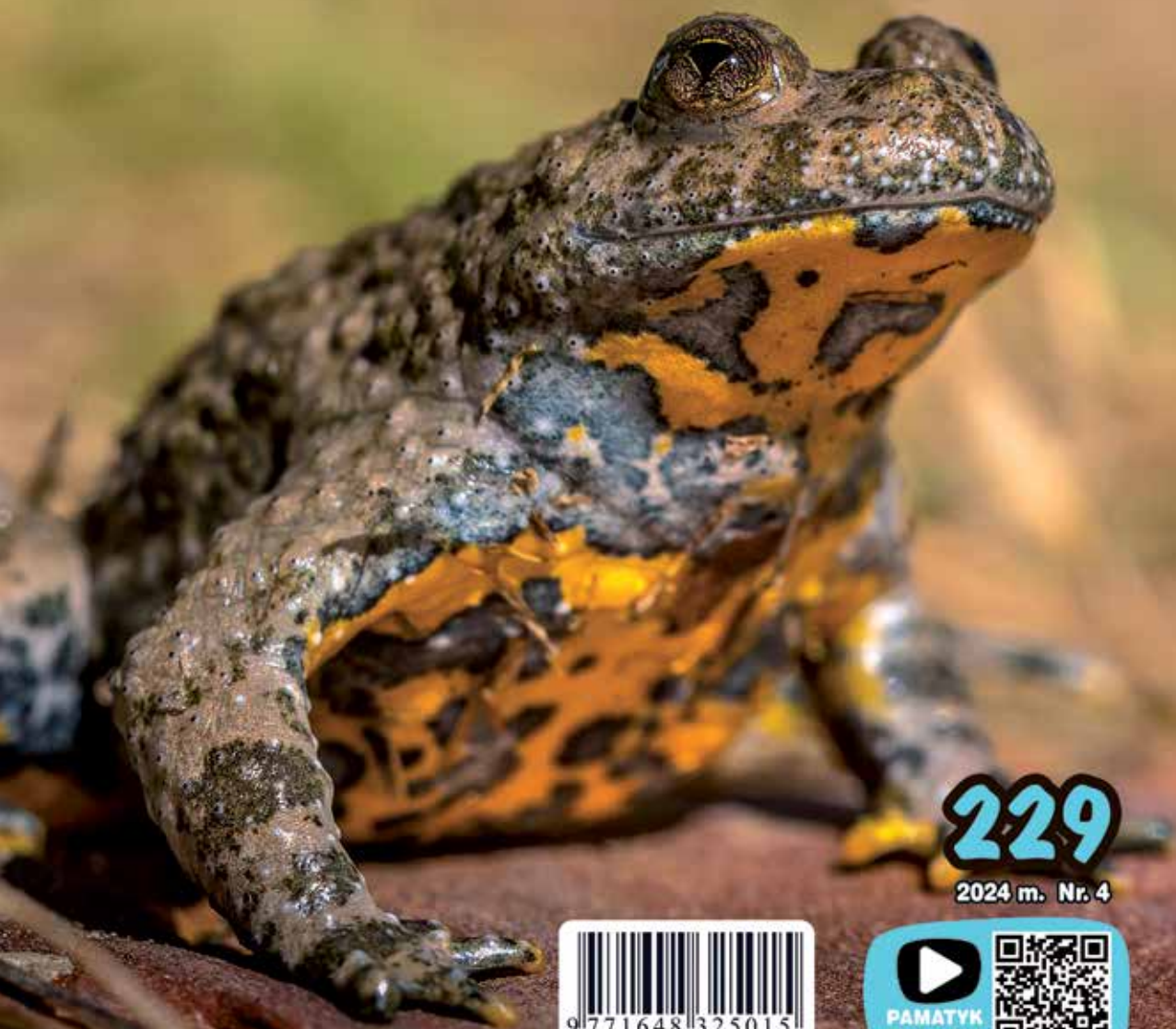

ISSN 1648-3251

La tutė

vaikams apie gamtą

229

2024 m. Nr. 4

Kūmutė – BALŲ GEGUTĖ

Kai gražią balandžio ar gegužės dieną vaikštinėdamas palei tvenkinį, kūdrą, miško balą ar kitą nedidelį vandens telkinį išgirsi kukuojant – aišku, pulsį kišenėje ieškoti pinigėlių. Ir visai be reikalo. Juk balose gegutės negyvena. Kas tuomet kukuoja? Ogi aš – **raudonpilvė kūmutė** – nedidelis vandenyje gyvenantis varliagyvis.

Dėl išskirtinio balso žmonės dažnai mus vadina balų gegutėmis. Nors **mūsų kukavimas panašesnis į kūmavimą – kum, kum, kum, kum. Dėl to turbūt ir gavome kūmučių pavadinimą.** Bet kūmuoja ne visos kūmutės, o tik patinėliai. Būdami vandenyje jie prisipildo oro ir tarsi balionėliai plūduriuodami paviršiuje traukia savo giesmes. Taip patinėliai stengiasi prisivilioti kuo daugiau patelių. Jeigu vandens telkinyje susirenka keli šimtai kūmučių patinėlių, ypač neršto įkarštyje, gali tik įsivaizduoti, kokį koncertą jie ištaiso kūmuodami. Regis, visas miškas ir apylinkės nuščiūva jų beklausydami.

Raudonpilvės kūmutės – nepaprastai dailios. **Dėl ryškiai oranžiškai raudonų dėmių ant pilvo mus dar meiliai vadina ugninėmis rupūžėlėmis.** Tik tokiomis ryškiomis spalvomis mes pasidabinusios ne šiaip sau – taip įspėjame, kad esame nuodingos. Ir ne tik gyvūnus, bet ir žmones įspėjame. Mūsų išskiriami nuodai, patekę ant odos ar į akis, gali sukelti nemalonią alerginę reakciją.

Taigi, jeigu kada per neršto įkarštį pastebėsi kūmutę, neliesk jos, tegu ramiai sau šokuoja. Nors paprastai iš vieno telkinio į kitą mes keliamume naktimis, bet kai neršiamė, gali mus išvysti ir dieną šokuojančias link vandens.

Skirtingai nei kitos rupūžės ir varlės, neršiame beveik iki rudens, bet aktyviausiai – balandžio–gegužės mėnesiais. **Kad kiaušinėliai neišsibarstytų, prie šakelių po vandeniu priklijuojame nedidelį kiaušinėlių kapšėlį, panašų į ryšulėlį.** Sakoma, kad viena patelė per nerštą dažniausiai išneršia nuo 100 iki 300 kiaušinėlių. Atrodytų, ne taip jau ir mažai, tiesa? Tik va gaila, kad išsiritusių buožgalviukų išgyvena labai mažai – vos 2–5 procentai tampa suaugusiomis raudonpilvėmis kūmutėmis. **Dėl to esame gana retos ir įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.**

Buožgalvis

Ar žinojai, kad kūmutės – bene daugiausia laiko vandenyje praleidžiantys beuodegliai varliagyviai? Taip, taip, nuo pat pavasario, balandžio vidurio, kai pabundame iš žiemos miego, iki rugpjūčio ar rugsėjo tūnome vandenyje.

Gyvename mažose ir didelėse kūdrose, tvenkiniuose, grioviuose, upių senvagėse, miško balose, žolėtuose ežerėliuose. Ypač mums patinka apleisti žolėti nendrių ir

retų krūmų priaugę žuvininkystės tvenkiniai, kuriuos gerai įšildo saulė, pamiškių kūdros, gausiai žolių ir krūmų prižėlę išnaudotų durpynų grioviai. Tik svarbu, kad tuose vandens telkiniuose nebūtų žuvų ar kitų didesnių varlių, kurios mus medžiotų.

Ieškodamos naujo tinkamo vandens telkinio galime nukeliauti iki 700 metrų.

Mums tai nemenkas iššūkis, juk esame nedidukės – užaugame vos iki 4–5 centimetrų.

Mintame daugiausia įvairiais vandenyje gyvenančiais bestuburiais – vabzdžiais, ypač uodų lervomis, moliuskais. Sausumoje gaudome sliekus, amarus, dvisparnius, drugių vikšrus ir kitus smulkius vabzdžius, jų lervas ir vikšrus. Toks suaugusių kūmučių meniu, o buožgalviai sotinasi mikroorganizmais ir dumbliais.

Spalį ropščiamės iš vandens ir slepiamės sausumoje graužikų, kurmių urveliuose, po medžių šaknimis, po žagarų krūvomis, duobėse po lapais, drėgnuose požemiuose. Žiemojame apie 150 dienų. Gaila, bet daug jauniklių per pirmąją žiemą žūsta.

PAMOKOS PĖDSEKIO MOKYKLOJE

pėdsekys

Žygiuoja Pitas miško takeliu
nosį žemėn įbedęs ir susirūpi-
nęs tyliai kartoja:

– Piktų šunų šimtų šimtai – nei
lazda atsigini, nei duona nura-
mini... Piktų šunų šimtų šimtai –
nei lazda atsigini, nei...

– Sveikas, bičiuli! – staiga šalia jo
nusileido Tutė. – Ką tu čia barbeni
po nosim? Ir toks susimąstęs, kad net
manęs nepastebėjai.

Oi, Tutė!.. Taigi, va.
Keistas dalykas šiandien nutiko.

Nagi, nagi, pasakok!

– Tai štai. Einu aš šįryt miško takeliu, klausausi
paukščių giesmių. Staiga priešais atskuodžia
lapiukas inkšdamas, o iš paskos skrenda
meleta kvatodama ir kartoja: „Piktų
šunų šimtų šimtai – nei lazda atsi-
gini, nei duona nuramini...“ O kai
aš šūktelėjau meletai pavymui
norėdamas paklausti, kas nutiko,
ji nusikvatojo, kaip tik meletos
moka, ir sako: „Įminsi mano mįslę,
žinosi, kas tam smalsuoliui lapiu-
kui nutiko. Sakiau nekišti nosies,
bet nepaklausė. Dabar tesižino.“

- Oi, kaip įdomu, Pitai! Pakartok dar tą mįslę.
 - Piktų šunų šimtų šimtai – nei lazda atsigini, nei duona nuramini...
 - Man regis, įtariu, kas lapiukui galėjo nutikti. Lekiam į pamiškę.
- Vos bičiuliai nukako į pamiškę, Tutė bakstelėjo į skruzdėlyną ir sako:
- Va tau ir mįslės raktas, Pitai!
 - Nieko nesuprantu, – suglumo peliukas. – Čiagi skruzdėlės pirmyn atgal zuja. Kuo čia dėti šunys?
 - O tu įkišk nosį į skruzdėlyną ir pačių skruzdžių paklausk, – šelmiškai sukrizeno Tutė.
 - Tai jau ne, – atkirto Pitas. – Skruzdės kanda skaudžiau nei š...
 - Skaudžiau nei kas? Neišgirdau, Pitai... – arčiau bičiulio pasilenkė Tutė.
 - Skaudžiau nei šunys! – nudžiugo Pitas, supratęs, kur lapiukas įkišo savo smalsią nosytę. – Bet kodėl jos zuja, visas skruzdėlynas, atrodo, virte verda?

– Pavasarį, po žiemos, skruzdėlėms labai reikia šilumos. Jos kaitinasi saulės spinduliuose ir įšilusios skuba gilyn į skruzdėlyną. Saulėtą dieną skruzdėlių nugarėlės įkaista ir tarsi radiatoriai šildo skruzdėlyną dalį, kurios nepasiekia šiluma.

– Tai taip zaidamos pirmyn atgal jos sušildo visą skruzdėlyną?

– Taip, Pitai. Ir dirbti reikia sparčiai, nes skruzdėlyne gausybė skruzdžių kambarių.

– Vadinas, lapiuką sudomino šios darbštuolės ir jis, nepaklausęs meletos, gavo pamoką – nekišti nosies, kur nereikia. O skruzdėlės tik gynė savo namus.

Tutės sapnas

Vos tik Tutė spėjo bluostą sudėti, aplankė ją nespalvotas sapnas.
Sapnuoja pelėdžiukė, kaip keliauja per mišką ir sutinka daug jo gyventojų.

Štai maloniai galvą linkteli grakščiai miško takeliu
šuoliuojanti

Iš toli savo karūna moja

pelkynuose lėtai vaikštinėjantis

Kaišiodama liežuvelį sveikinasi tarp žolynų

šliaužiojanti

Iš krūmynų išniro ir kratydamas

karčius garsiai nusižvengė

Keliaudama naktį Tutė išgirdo ir prieš mėnulį staugiantį

O išaušus rytui pasilabino su nuo šakos ant šakos žaismingai

liuoksinčia pūstauodege

Dar pelėdžiukė užsuko

pasisveikinti su

, kuris knisdamas žemę ir

ieškodamas augalų šaknų mandagiai jai kriuktelėjo. Galiausiai labų dienų Tutei

palinkėjo po sėkmingos medžioklės sliūkinanti

ir nueidama tarė pelėdžiukei: „Gražus tavo sapnas, Tute. Tik va man parūpo, ar
vaikai žino, kas miške iš tavo sapne sutiktų gyvūnų

Ir tikrai, vaikai! Ar galite atsakyti į lapės klausimą?

Ką sako Tutės bičiuliai?

Išsiruošė Tutė į žygį po Lietuvos miškus, laukus ir klonius. Keliaudama sutiko daug bičiulių, patyrė neišdildomų įspūdžių. Jei ir tu su Tute leisiesi į kelionę, perskaitysi, ką tau sako Lietuvoje gyvenantys Tutės bičiuliai. Pradėk nuo rodyklės pažymėto langelio. Atsakymą pranešk Tutei, jai smalsu, kaip tau sekėsi.

Kas pakrūmėse raktelius išbarstė?

Kai balandis eina į pabaigą ir pro pavasario vartus žengia gegužė, kalvų šlaituose, dirvonų pakilumose, sausesnių miškų aikštelėse, pievose pažyra ryšulėliai geltonų raktelių. Ar kas čia jų pribarstė? Gal koks išsiblaškęs auksinius raktelius pametė? O rakteliai nepaprasti – jais atrakinami vartai į saulėtas ir šiltas pavasario dienas.

Pasakojama, kad labai seniai gėlių ir jaunystės deivės Floros jaunėlis sūnus pamilo gražuolę Pavasario dukrą ir nusprendė su ja susituokti. Flora neprieštaravo ir smėlėtame kalnelyje beržų apsuptyje pastatė jaunavedžiams rūmus. Viso miško nykštukai kalė auksinius raktelius rūmų menių durims rakinėti, grūdino krištolinėje naktų rasoje. Ne bet kas galėjo atrakinti pilies duris, tik tie, kurie buvo jautrios sielos ir mylinčios širdies. Neliko gražiųjų Floros rūmų, sugriovė nedori žmonės. Tik auksiniai rakteliai nuo jų durų tebėra išbarstyti pakrūmėse ir pamiškėse.

Tuos raktelius botanikai pavadino **pavasarinėmis raktažolėmis**. O paprastai žmonės šias gėles vadina įvairiai – batučiais, pavasargėmis, pirmažiedžiais, žmogučiais, dangaus rakteliais, šv. Jurgio, šv. Petro ar šv. Panelės rakteliais.

Nuo kitų pavasario gėlių raktažolę lengva atskirti iš žiedų, primenančių raktų ryšulėlį.

Viename žiedyne gali suskaičiuoti nuo 5 iki 20 žiedelių puokštę. Vainiklapiai geltoni, pamarginti oranžiškai rausvomis dėmėmis. Spindi iš tolo, maloniai kvepia ir vilioja nektarą renkančius vabzdžius. Raktažolės dosniai dalija savo gardesį mažiesiems pagalbininkams, tik ne visi jį pasiekia. Jų gardesis skirtas drugiams, kamanėms ir kitiems vabzdžiams, turintiems ilgesnius čiulptuvus.

Vasarai verčiantis į antrąją pusę – liepos–rugpjūčio mėnesiais raktažolės subrandina daug mažų sėklyčių.

Tuomet joms į pagalbą suskumba skruzdėlės ir kiti smaližiai vabzdžiai, kurie sėklas išnešioja. Platinti sėklas raktažolėms padeda ir srūvantis vanduo.

Raktažolė pelenėlė

Raktažolė – ne tik pavasarį gražiai žydinti gėlė.

Jauni lapeliai tinka maistingoms ir sultingoms salotoms. Vartojamos raktažolės ir kaip prieskonis prie žuvies ar mėsos patiekalų, mėsiskoms sriuboms, arbatai.

Auksiniai žiedų

rakteliai – irgi ne vien puošmena.

Juose gausu sveikatai naudingų medžiagų. Bet vertingiausios šių augalų šaknys. Apie raktažolių naudą žinojo dar senovės graikai ir vartodavo jų preparatus įvairioms ligoms gydyti. Pavasarinė raktažolė turi ir sesutę – raktažolę pelenėlę. Tik ši daug retesnė, dažniau aptinkama šiaurinėje šalies dalyje. Pelenėlės savo rožinius raktelius išbarsto mėnesiu vėliau ir yra įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.

Paukštė apgavikė

Turbūt atkreipė dėmesį, kad visi pavasario mėnesiai vadinami paukščių vardais – kovas, balandis ir, žinoma, gegužė.

Gegužė – tikras paukščių klegesio mėnuo. Ypač didelį triukšmą giesmininkai kelia ankstyvais rytais. Vienas už kitą garsiau plyšauja. Bet kodėl paskutinis pavasario mėnuo pelnė gegutės, žmonių neretai vadinamos geguže, vardą?

Atsakymas paprastas – **pirmosiomis šio mėnesio dienomis užkukuoja gegutė.**

Kadaise žmonės manė, kad gegutės balsu likimo deivė Laima prabyla. Todėl apie šią raibąją paukštę yra daug sakmių, legendų ir dainų. Ir šiandien dar rastum tikinčių, kad pirmą kartą pavasarį išgirdus kukuojant gegutę žmogui išpranašaujama, kiek metų likę gyventi, ar turtingi metai būsiantys.

Įdomu, kad kukuoja tik gegutės patinėliai. Taip jie apsisiskelbia, kur tupintys. O patelės – kvatoja.

Apskritai apie gegutę žmonės visokių dalykų prasi-manydavo. Buvo manoma, kad rudenėjant, kai nebe-girdėti kukuojant, gegutės virsta vanagėliais. Pagrindo tokiems pasakojimams suteikė gegutės išvaizda. Mat kai skrenda, gegutė iš tikrųjų primena paukštva-nagį ar nedidelį sakalą.

Bet jokių vanagų ji nevirsta! Artėjant žiemai, gegutės išlekia į šiltesnius kraštus, todėl žmonės jų ir nebemato Lietuvoje. Į mūsų kraštą paukštės grįžta balandžio pabaigoje–gegužės pradžioje.

Nors gegutės – iš tiesų keistos paukštės. Jau vien dėl to, kad pačios lizdo nesuka ir savo vaikų neaugina. **Jos netgi vadinamos lizdiniais parazitais.** Po vieną kiaušinį deda į mažų paukščių lizdus, kurių šeimininkai ir išperi gegužiukus.

O dar keisčiau, kad **kiekviena gegutės patelė kiaušinius deda tik į tam tikros rūšies paukščių lizdus.** Viena, pavyzdžiui, – tik į kielės lizdą, kita – tik į kiau-liukės, dar kita – tik į nendrinukės arba kalviuko.

Aptikęs svetimą lizdą, patinėlis priskrenda prie jo ir ima kukuoti. Taip atkreipia paukštelių dėmesį, ir lizdo šeimininkai, kaip įmanydami, veja jį šalin. Gegutės patelė to ir telaukia: šast į svetimą lizdą – ir padeda savo kiaušinį.

Gegužiukai išsirita anksčiau nei tikrųjų lizdo šeimininkų jaunikliai ir išstumia iš lizdo kitus kiaušinius. Savo kiaušinėlių netekę paukšteliai nesupranta, kad tai – ne jų mažylis. Rūpinasi paukštės apgavikės vaiku kaip savo. O šis amžinai alkanas. Įtėviai vos spėja suktis.

Na, o gegužiukas netrukus savo globėjus gerokai praauga ir tampa raiba gegute.

PANAŠUS Į ARKLIUKĄ, BET GYVENA JŪROSE. KAS?

Žinoma, jūrų arkliukas! Su sausumoje gyvenančiais arkliais jūrų arkliukai nieko bendra neturi. Na, tik tiek, kad jūrų arkliukų galva pailga ir primena arklių galvą. Juk arkliai – žinduoliai, o jūrų arkliukai – žuvis. Ir ne šiaip žuvis, o labai keistos žuvis.

Atogrąžų ir kituose šiltuose vandenyse jūrų arkliukai gyvena daugiau nei 40 milijonų metų. Jie neturi nei žvynų, nei uodegos peleko, kaip dauguma kitų žuvų. Ir plaukioja jie kitaip – stačiai.

TAPATYBĖS KORTELĖ

Europinis jūrų arkliukas

Mokslinis vardas
Hippocampus hippocampus
Klasė
STIPINPELEKIŲ ŽUVŲ
Šeima
ADATŽUVINIŲ

Gyvenamoji vieta
europinis jūrų arkliukas
gyvena šiltuose Europos vandenyse.

Ir tai toli gražu ne visos šių žuvų keistenybės. Jų akys gana didelės ir vienu metu gali žiūrėti į skirtingas puses! Arkliukai neturi dantų. Juos atstoja viršutinis ir apatinis žandikauliai, bet grobį šie jūrų gyventojai ryja netgi nekramtę, nes neturi skrandžio. Kiekvieną kartą, kai tik matindamiesi staigiu judesiu praveria žandikaulius, skleidžia skardų garsą. Tai daro dažnai, nes yra labai ēdrūs ir maisto jiems reikia itin daug. Gaudo viską, ką tik įstengia praryti. Čiumpa krevetes, nejudrias, vos iš ikrelių išsiritusias žuvelės ir kitus smulkius jūrų gyvūnėlius.

Jūrų arkliukai plaukioja judindami nugaros pelekus ir yra laba-a-a-a-i lėti. Gali judėti vos 16 kilometrų per valandą greičiu.

Be to, juos vis neša srovė, todėl vienoje vietoje arkliukai išbūti negali. Nebent kibia uodega apsiveja apie povandeninių augalų stiebus ar koralus.

Jūrų arkliukai būna įvairių spalvų: balti, geltoni, raudoni, rudi, juodi, pilki, taškuoti. Jie net gali keisti kūno spalvą, jei reikia prisitaikyti prie aplinkos ar patraukti patelių dėmesį. O štai Australijos vandenyse gyvenantis jūrų arkliukas turi į jūrų žolės panašias kada ruojančias odos išaugas, dėl kurių vadinamas skarmaliumi.

Nors šie keistuoliai yra žuvys, bet ikry nededa, o veda gyvus jauniklius. Dar keisčiau, kad mažylius veda ne patelės, o patinėliai. Ant pilvelio patinėlis turi sterblę, į kurią patelė sudeda apie 100 kiaušinėlių. Tris savaites patinėlis kiaušinėlius nešioja, brandina ir saugo, o paskui paleidžia į pasaulį. Vos iš kiaušinėlių išsiritę kelių milimetrų mažyliai skuba į vandenyno paviršių įkvėpti oro į plaukiojamąsias pūsles. Kitaip jie uždustų. Tada jaunikliai uodegytėmis kabinasi už augalų ir pradeda gyventi savarankiškai.

Kas miške žydi BALTAI?

Pavasariui žygiuojant per mūsų kraštą, mėlynus žibuoklių kilimus miškuose keičia balti plukių žiedai. Kaip ir žibuoklės, baltažiedės plukės dažnai auga susitelkusios dideliuose plotuose ir miškas pasidabina tarsi sniegas baltais plukių kilimais.

Manoma, kad pasaulyje yra daugiausia augalų, žydinčių baltai.

Baltažiedės plukės (*Anemone nemorosa*) paprastai žydi balandžio–gegužės mėnesiais, bet nelygu, kokie metai. Kai kada šios miškų gėlės sniego baltumo akeles pramerkia gerokai anksčiau. Mat žydi, kol dar medžiai būna be lapų. Jeigu plukės nesuskubtų praskleisti žiedelių, negautų pakankamai joms taip reikalingos saulės šviesos. Juk sulapoję medžiai užstoja saulę ir sudaro šešėlį.

Į saulę plukės iškelia vos po vieną žiedelį, kurio viduryje švyti gausybė mažų geltonų kuokelių ir pjestelių. Kiekvienas žiedelis turi po 6–12 baltų lapelių. Jei pamiškėje pasiseks rasti plukę su penkiais žiedlapiais, žinok, kad aptikai retą baltažiedės plukės giminaitę – lieknąją plukę.

Kartais plukės žydi antrą kartą rugsėjo–spalio mėnesiais. Jeigu bus šiltas ruduo, kaip spėja meteorologai, galbūt baltais jų žiedeliais ir vėl pasidžiaugsime šiemet.

Baltažiedės plukės auga lapuočių, spygliuočių, mišriuose miškuose, krūmynuose. Jų gali aptikti ir parkuose, pamiškėse.

[domus] kadaise plukės žmonės pavadino vėjo dukromis. Mat buvo tikima, kad plukių žiedai prasiskleidžia ir užsiveria nuo vėjo. Dėl to daugeliu kalbų jų pavadinimas ir yra susijęs su vėju. Netgi mokslinis pavadinimas *anemone* yra kilęs iš graikų žodžio *anemo*, reiškiančio „vėjas“.

Gegužės–birželio mėnesiais baltais žiedynais pasidabina ir **miškinė girūnė** (*Sanicula europaea*). Tik jos žiedeliai kuklūs – smulkūs, neryškūs, iš toliau sunkiai pastebimi. Visas puošnumas – žiedyno kotas, apsikaisęs 3–4 šakelėmis.

Žiedynas rutulio pavidalo, primena skėtį. Kai žiedeliai nužydi, jų vietoje išauga apie 5 milimetrų ilgio, rutuliuko pavidalo vaisiukai, padengti kabliuku išlinkusiais šereliais.

Miškinė girūnė kur kas augesnė už baltažiedę plukę – pasiekia 30–60 centimetrų aukštį, nenori būti mindoma bet kieno kojų. Pasklidusi po visą šalį, bet tik jai patinkančiose buveinėse suželia tankiomis bendruomenėmis.

[domu: ši kukli gėlė – tikra miškų gyventoja. Auga lapuočių ir mišriuose miškuose. Matyt, dėl to abu miškinės girūnės pavadinimo žodžiai susiję su mišku ir giria.

Į aukštųjų žolynų gretas taikosi ir **didžioji dantenė** (*Circaea lutetiana*), užauganti iki 60 centimetrų ar aukštesnė.

Ji baltais žiedeliais apsipila birželio–rugpjūčio mėnesiais. Žiedukai smulkūs, sukabinėti trumpais, švelniai plaukuotais, nuo žiedyno atsilošusiais koteliais, kurie vėliau nulinksta.

Vaisiukas primena atvirkščią mažutį kiaušinuką, apšepusį kabliuko formos šereliais. Didžiosios dantenės auga grupėmis drėgnuose miškuose, ypač ten, kur vyrauja alksnynai.

[domu: didžioji dantenė savo kuklius mažučius žiedelius skleidžia... musėms. Taip, taip, įkyruolėms musėms. Nes būtent musės apdulkina šios miškų gėlės žiedus, kad ji užmegztų ir subrandintų vaisiukus.

SAULĒS AŠARA

Juk žinai, kad augalai neturi nei burnyčių, nei dantukų. Daugumai jų užtenka saulės šviesos, vandens, oro ir dirvožemio, kad augtų, žydėtų ir subrandintų sėklas. Tačiau yra tokių augalų, kuriems negana vien vandens, oro ir saulės šviesos. Paprastai jie auga skurdžiuose dirvožemiuose, tad turi prasimanyti ir kitokio maisto. Štai kad ir **saulašarė**. Tai pelkių, šlapynių ar ežerų pakraščiu augalas, kurio lapus dengia spygliukai, nusagstyti mažyčiais lipniais lašeliais. Lašeliai panašūs į ašaras ir saulėje gražiai spindi. Turbūt dėl to šis augalas ir gavo tokį gražų pavadinimą.

Saulašarė – augalas plėšrūnas. Tiksliau – vabzdžiaėdis. Nors ji neturi nei aštrių nagų, nei dantų, bet medžioja. Kaip? Ryškiaspalviais lapeliais vilioja po pelkynus dūzgiančius vabzdžius. Kai šie nutupia ant augalo lapų, prilimpa ir sudirgina plaukelius. Plaukeliai nelaimėlį apgaubia – ir vabzdys pakliūva į mirtinus spąstus.

Apskritalapė saulašarė

Mūsų krašte auga kelių rūšių saulašarės. Jei rasi saulašarę mažyčiais apskritais lapeliais – tai bus apskritalapė saulašarė. O jei lapeliai bus siauri ir ilgi, vadinasi, tau pavyko aptikti ilgalapę saulašarę. Lietuvoje auga ir dar viena rūšis. Tai mažalapė saulašarė. Ji labai reta ir pastebėta vos keliose vietose.

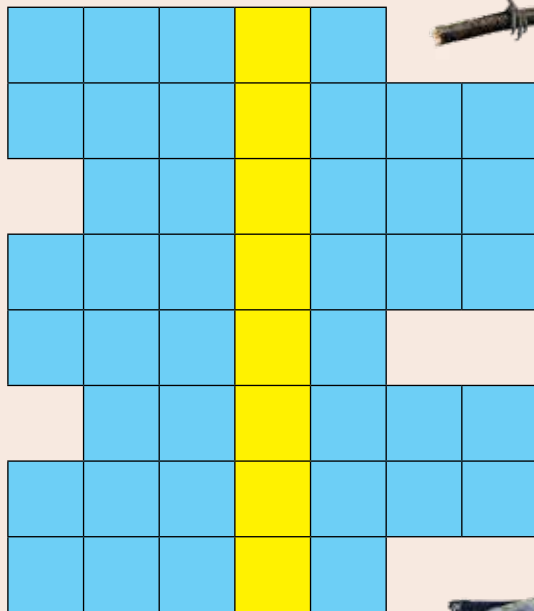
Tada saulašarė išskiria virškinimo skystį ir per vieną ar kelias dienas sudoroja vabzdį. Po sočių pietų plaukeliai vėl išsitiesia ir laukia naujos aukos. Taip augalas gauna maistingų medžiagų, kurių trūksta pelkių dirvožemyje.

Ilgalapė saulašarė

Kas?

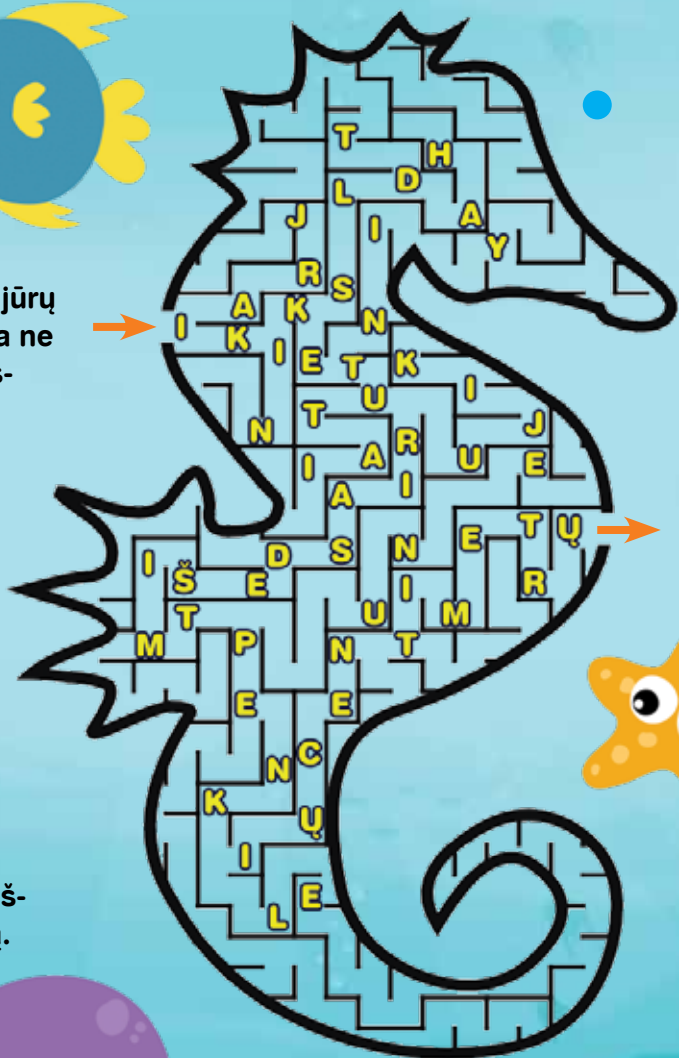
Nykščio dydžio, o smaližius didesnis už lokį. Kas? Jei nori sužinoti, kas tas smaližius, įvardyk visus paukščius, kuriuos matai šioje užduotėlėje ir jų pavadinimus įrašyk į laiptažodį. Šie paukščiai gyvena Lietuvoje. O štai paukštelis, kurio pavadinimą perskaitysi laiptažodžio gelsva spalva nuspalvintuose langeliuose, ir bus tas smaližius. Lietuvoje jo nepamatysi. Pagalvok, kuo jis minta. Tutei parašyk paukštelio pavadinimą ir kuo jis minta.

Jūrų arkliuko LABIRINTAS

Pasaulyje aptinkama apie 50 jūrų arkliukų rūšių. Mažiausias yra ne didesnis už pusę mažojo pirštelio ir siekia vos 1,5 centimetro. O didžiausi yra jūrų arkliukai skarmaliai, gyvenantys Indonezijos salyne ir Šiaurės Australijos vandenyse. Besiplaikstančios jų odos skiautės ir pelekų ataugos primena lapeliais apkibusį dumblių. Už mažiausius jūrų arkliukus jie dau-u-u-u-u-g kartų didesni. O kokio ilgio užauga arkliukai skarmaliai, išsiaiškinsi, kai įveiksi labirintą.

Jeigu staiga pradingtų Saulė

**Kaip smagu ryte prabudus danguje matyti
skaisčiai šviečiančią Saulę. O kas nutiktų,
jei vieną dieną ji imtų ir nebepatekėtų?**

Sau-
lė – tai didžiulis
verdantis karštų dujų
kamuolys. Kiekvieną sekundę
ji išspinduliuoja 5 milijonus tonų
šviesos. Tokį kiekį sunku palyginti net
su didžiausiu Žemės gyvūnu – mėly-
nuoju banginiu, kuris sveria 150 tonų.
Tik įsivaizduok – 5 milijonai tonų
Saulės šviesos prilygtų maždaug
33 tūkstančiams mėlynujų
banginių!

Iš šio milžiniško šviesos kiekio Žemei
tenka mažutėlė dalis. Viso labo viena
dvimilijardinė visos Saulės energijos
dalis. Sunku suprasti? Tarkime, kad
Saulės energija yra lygi 20 milijonų
eurų, o iki Žemės atkeliauja tik tiek
energijos, kuri lygi vos 1 centui. Net
ir tiek mažai Saulės energijos Žemei
užtenka. Jeigu mus pasiektų daugiau
šilumos, būtų jau per karšta.

O kas atsitiktų, jeigu
Saulė staiga pradingtų? Be jos
Žemėje nebeliktų gyvybės. Dar maž-
daug 8 minutes matytume nuo Saulės
sklindančią šviesą. Paskui įsivyrautų tamsa,
o Žemė ir kitos planetos kosmose pradėtų
skraidyti be jokios tvarkos. Per savaitę mūsų
planetoje temperatūra nukristų iki 18 laipsnių
šalčio, o po metų jau spigintų 73 laipsnių spei-
gas. Temperatūra vis mažėtų, net vandenynus
sukaustytų ledas ir Žemė po truputį virstų
milžinišku suledėjusiu uolienos rutuliu.

O juk žmonės ir kita mūsų plane-
tos gyvybė be vandens ne-
išgyventų.

Bet pirmiausia, užgesus Saulei, žūtų
augalai. Naudodami Saulės spindulių
energiją, jie pasigamina maisto me-
džiagų, todėl gali augti. Nebešviečiant
Saulei, augalai nustotų augti. Jau per
pirmąsias savaites dauguma jų nuvys-
tų. Po kelių dešimčių metų nudžiūtų ir
patys tvirčiausi medžiai. Be augalų žmo-
nės ir gyvūnai taip pat neilgai gyventų.

Saulė visada
buvo, yra ir bus svarbi
Žemei. Ne veltui senovėje
ji buvo labai gerbiama. Nie-
kas nerodydavo j ją pirštu,
nekašiodavo jai liežuvio.
Žmonės tikėjo, kad Saulė
gali supykti ir nu-
bausti.

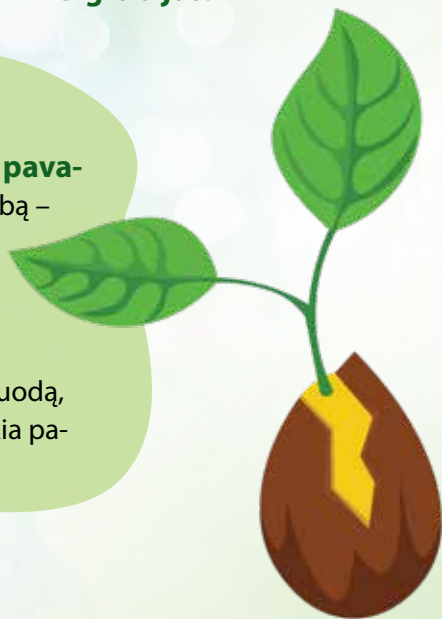

**Kol Saulė skleidžia savo
spindulius, Žemė gyvuos.**

Pergrubijus ir Ganiklis

Taip jau nutiko, kad nemažai senovės lietuvių dievybių ir būtybių susiję su augalija, derliumi, augimu, žydėjimu. Ir ne šiaip sau, juk lietuviai – žemdirbių tauta. Prisimink: Rugių Boba saugo javus ir slepiasi paskutiniame pėde, kaukai skalsina pašarus, Žemynėlė kelia žiedus, net Perkūnas purto žemelę, kad išleistų žolę. Ne išimtis yra ir Pergrubijus.

Tokiu vardu vadinamas lietuvių ir prūsų pavasario, augalijos dievas. Taigi tasai, kuris grubą – gruodą pergali, iš grublėtos, grumstuotos žemės augalus daigina, sėklose, šaknyse gyvybę pabudina, pirmuosius medžių lapus išskleidžia. Tyrinėtojai teigia, kad Pergrubijaus vardas kilęs nuo žodžio „grubas“, reiškiančio gruodą, žemės pašalą. Tačiau ši senovės dievybė ne tokia paprasta, kaip gali pasirodyti.

Viename krašte žmonės Pergrubijui ar Pergrubiui meldavosi, kitame – Grubrių garbindavo, o dar kitame, anot mitų tyrinėtojo Algirdo Juliaus Greimo, – pavasario Perkūną, kuris daro visai tą patį, ką ir dievas Pergrubijus. O ir šiais laikais Pergrubijaus garbinimo tradicijos ne visai išnykusios. Tik **Pergrubijus slepiasi po dar vienu vardu – šventojo Jurgio!**

**XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kuni-
gaikštystės istorikas Motiejus Strijkovskis
aprašo tokias apeigas:**

pavasarij, sniegui nutir-
pus ir pasirodžius žolei, kelių kaimų žmonės ruoš-
davo po ketvirtį ar visą statinę ruginio salyklo*
alui virti. Visi susirinkdavo į vienus namus, tada
žynys pakeldavo indą šviežio alaus ir kalbėdavo
maldą dievui Pergrubijui: „Tu nemalonią žiemą
pravarai, o teikiesi žoles, gėles ant visos žemės
priveisti, mes tave dabar prašome, idant** mūsų
javus pasėtus ir tuos, kuriuos sėsime, teiktumeis
gausiai padauginti, kad varpingi būtų, o visus
kukalius*** kad pats sumindžiotum.“

** daiginti grūdai arba jų miltai,
paruošti alui daryti*

*** kad*

**** javų piktžolės*

**Pergrubijaus šventę švęsavo balandžio mė-
nesį.**

Atėjus krikščionybei, žmonės tradicijas perkėlė
į šventojo Jurgio dieną, balandžio 23-iają, o šventasis
Jurgis, galima sakyti, užėmė Pergrubijaus vietą. Štai
kodėl per Jurgines būdavo šventinami žiemkenčių –
rudenį pasėtų javų ir vasarojaus – pavasarį pasėtų javų
laukai, o žmonės prašydavo:

*Jurgi, paimk raktus –
atrankinki žemę...*

Tik kažin ar šis prašymas
iš tiesų skirtas šventajam Jurgiui,
ar mūsų protėvių dievui Pergrubijui.

Tiesa, Jurginės siejamos ir su dievo Ganiklio
diena, o šis jau nebe augalus, o gyvulius globo-
ja. Ganiklio dieną į ganyklas pirmą sykį išvary-
davo karves, taip pat sakydavo, kad ir vištoms,
žąsims ir kitiems naminiams paukščiams jau
saugu išeiti į kiemą – nesušals. Ganiklis – ne tik
ūkio gyvulių, bet ir piemenų dievas. Nereikia
stebėtis – jis taip pat pienuo, o ganydamas gy-
vulius saugo juos nuo didžiausių priešų – vilkų.
Ganikliui taip pat buvo aukojamos aukos, tik
jau ne alus, o paskerstų gyvulių mėsa.

Nedaryk meškos paslaugos

Pavasarį daugelis laukinių gyvūnų veda jaunikius. Jie atrodo tokie mieli ir bejėgiai. Aptikus tokius mažylius taip ir kyla noras gelbėti, globoti. Bet ar esi girdėjęs posakį apie meškos paslaugą?

Jeigu tarp aukštos žolės pastebėjai gulintį **stimiuką** ar **elniuką**, neskubėk jų gelbėti. Šie mažyliai dar negali atsistoti, todėl netikėtai užklupti gali prisipaudę prie žemės ir virpa. Jiems nereikia tavo pagalbos. Ir nesugalvok jų liesti ar glosyti. Jei nenori padaryti jiems meškos paslaugos, kuo greičiau eik šalin. Jauniklių mamos, pajutusios pavojų, pabėgo kiek nuošaliau, o jų mažyliai prisiglaudę prie žemės bando slėptis. Kai tik nueisi, mamos kaipmat grįš pas savo vaikus.

Nušienautoje pievoje pamatei **ežiukus**? Mažučiukų spygliukai dar minkšti ir tau atrodo, kad jie negali apsiginti, kol jų mama išėjusi ieškoti sraigčių, sliekų, varlių ir kito jai tinkamo peno? Bet ir šių mažylių nereikia skubėti gelbėti. Pasistiprinsi jų mama grįš ir iš nušienautos pievos savo vaikus persineš į saugesnę vietą.

Aptikęs kokį **paukščio jauniklį** irgi netempk jo namo. Nemažai augančių paukštukų, pavyzdžiui, startoms, strazdams, lakštingaloms, žvirbliams, lizdai pasidaro per ankšti, todėl gūžtas jie palieka dar nemokėdami skraidyti. Plunksnų kamuoliukai tupi ant šakų netoli lizdų ir laukia, kada tėvai atneš lesti. Atmink, paukštukais niekas negali pasirūpinti geriau nei jų tėvai.

Nereikia žmonių globos ir tvenkinyje, upelyje ar ežere plaukiojantiems varlių jaunikliams – **buožgalviams**. Nors jie dar maži, bet jau yra savarankiški. Božgalvių varlės nesaugo ir negloboja. Jiems būtinas vanduo ir augalinis maistas – smulkučiai dumbliai. Božgalviukai labai ėdrūs ir be maisto ilgai neišgyvena, o žmonių namuose jie neturės kuo misti. Ir inde stovintis vanduo greitai suges ir taps netinkamas. Nors šie padarėliai tik vasaros pabaigoje taps varlėmis, tegu lieka ten, kur buvę, nes čia jų namai.

Ir pievoje skraidančiam **drugeliui** ant lapo besiilsinčiam **vikšrui** ar per dirvoną ropojančiam **vabalėliui** nereikia mūsų pagalbos. Palik juos ten, kur radai.

**Visi gyvūnai, kurie
pasaulį išvydo
laisvėje, ir gyventi
turi laisvėje.**

BRIEDŽIUKŲ METAS

Kai girios tankmėse briedės atsiveda briedžiukų, lapuočių miškuose ir parkuose iš po žemių pasirodo keisti grybai. Ant šviesaus koto pūpsio korėta, ruda, varpelio formos kepurėlė. Tikrai keistas grybas. Bet dar keistesnis jo pavadinimas. Jokio panašumo su briedės mažyliu, o vadinamas briedžiuku! Kodėl?

Gal todėl, kad abu pasirodo balandžio–gegužės mėnesiais. Briedės jau būna atsivedusios jauniklių. Kas vieną, kas du, o kas – net ir visus tris. Ilgakojų, didžiaakių, ryškiai rudu kailiu. Suskumba dygti ir grybai briedžiukai – vieni pirmųjų mūsų krašto grybų, pasirodančių pavasarį.

Dažniausiai briedžiukai auga prareintuose lapuočių miškuose, miškų pakraščiuose ar parkuose. Jiems patinka kalkinga, sunki žemė ir pietinės pusės šlaitai. O štai sausrų, kaip ir dauguma grybų, briedžiukai nemėgsta.

Briedžiukai – vieni vertingiausių pavasarinių valgomųjų grybų. Juos galima vartoti virtus ir džiovintus.

Lietuvoje aptinkamos penkios šių grybų rūšys: aukštaūgis, kūginis, sodinis, valgomasis, puslaisvis.

La tutė Nr. 228
užduotėlių
atsakymai

1. Pažaiskim slėpynių

2. Blakės kareivėlio labirintas

Nugaros piešinys primena kareivėlio veidą

3. Vėžlių gyvenimo ciklas

4. Sujunk taškus

5. Nuostabiosios Laukinės katės

6. Rebusas

Draugą nelaimėje pažinsi

NEžinojai?

**Vabzdžiaėdžio jaut-
riojo musėkauto
protėvis, augęs prieš
15 milijonų metų, buvo
didžiausias žinomas
mėsėdis augalas
mūsų planetoje. Jis
buvo toks didelis, kad
būtų galėjęs lengvai
suvirškinti žmogų.**

3

po žaibo pasigirsta...

1 2 3

1 2 3

1

4 5 6

1. BLAKÈS

2. KAMANĖS

3. LAUMŽIRGIAI

8 centimetri. 14

ATSAKYMŲ SKYRELIS

Atsakymus galite siųsti ir
el. paštu zurnalai@lutute.lt

Vardas, pavardė _____

Adresas _____

Mokomieji interaktyvūs PLAKATAI

Su paukščių
balsų įrašais ir
patarimais, kaip
gaminti inkilą
ir kokias ligas
gydyti padeda
vaistažolės!

1

2

3

4

5

6

Lietuvos vaistingieji augalai

Lututė

2024 m. Nr. 4 (229)

Leidėjas – VŠĮ „Lututės“ leidykla
Redaktorė Inesa Oranskytė
Numerį rengė Romualdas Barauskas,
Aušra Tamošiūnienė, VŠĮ „Saulsarė“
Dizainerė Kristina Saveljeva
Viršelyje – kūmutė
Iliustracijos ir vaizdo įrašai: „Lututės“
leidyklos, Shutterstock, Freepik,
Pngtree, Pixabay, Rawpixel,
Dreamstime fotobankų
Mūsų adresas: 9-ojo Forto g. 32,
48196 Kaunas
Tel. +370 22 30 72, mob. +370 655 49 951
Tiražas – 2 500 egz.
El. paštas zurnalai@lutute.lt
Interneto svetainė www.lutute.lt

Plakatų ieškok
www.knygutes.lt

GAMTA – nuostabi

Ir kokių tik vardų gamtoje nerasi! Perskaityk visus pavadinimus ir iš trijų pateiktų atsakymų išrink tą, kuris atrodo teisingas. Tada sudėk iš eilės raišes, parašytas prie išsirinktų atsakymų, ir baik užduotėlės pavadinimą.

2. BUOŽGALVIS – TAI

Ė – padūkęs vaikas
Ū – varlės lerva
I – išnykęs gyvūnas

3. ATGIRIS – TAI

N – pagyras mėgstantis vaikas
R – Raudonosios knygos augalas
K – kelias į girią

5. GRAŽIAGALVĖ – TAI

J – paukštis
L – graži galva
U – įrankis skylei gręžti

4. DULKINĖ – TAI

E – dulkių debesis, kurį sukelia vėjas
A – liga, kurią sukelia dulkės
Ė – žiedo dalis, kurioje išsivysto žiedadulkės

1. LAŠALAI – TAI

K – vabzdžiai, kurie gyvena tik 1–3 dienas
V – po lietaus nuo augalų varvantys lašai
R – neatpažinti dangaus objektai

6. VILPIŠYS – TAI

S – iš lazdyno šakelės padaryta švilpynė
A – išnykęs mūsų miškų gyvūnas
I – nusenęs vilkas

- **iŠMANUSIS** žurnaliukas
vaikams apie gamtą!

Jei **Lututė**
tu skaitysi, mano
draugus pažinsi ir jų
balsus atskirsi!

Prenumeruok
Lututė 2024 metais ir
tyrinėk gamtą
iŠMANIAI!

Kiekviena
numeryje rasi
filmukų
apie įvairius
gyvūnus!

Prenumeruoti gali
www.knygutes.lt
ir visuose
Lietuvos pašto
skyriuose.

iŠMANIUOJU

įrenginiu nuskaityk
QR kodą

ir atskleisk
gamtos paslaptis!